

NICASIUS ELLEBODIUS ÉS POÉTIKÁJA

A magyarországi humanista tudományosság történetében előkelő hely illeti meg Nicasius Ellebodus feledésbe merült alakját. Neve ugyan fel-felbukkan több XVI. századi magyar humanista (pl. Dudith, Purkircher stb.) monográfiájában,¹ valamint a század második felében élt számos nagy tudósnak, mint Paolo Manuziónak, Gian Vincenzo Pinellinek, Zsámboki Jánosnak, Joachim Camerariusnak, Justus Lipsiusnak, Hugo Blotiusnak, Carolus Clusiusnak és másoknak a levelezésében,² s kevés és pontatlan adatok olvashatók róla egyes régi életrajzi lexikonokban is,³ érdemben azonban még senki sem foglalkozott vele. Bár halálát, az Istvánffy Miklós által írt epitáfium szerint „Belgae, Germani, Pannonnes, Ausonii” gyászolják,⁴ egyik nemzetből sem akadt még senki, aki akárcsak egy tanulmányt is szentelt volna tevékenységének. Csupán az amerikai Bernard Weinberg értékelte méltón filológiai munkásságát monumentális művének, az *A history of literary criticism in the Italian Renaissance*-nak a lapjain.⁵ Ő azonban csak egyetlen művét, Arisztotelész *Poeticá*-ja parafrázisát tárgyalja, s nem ismeri azt a környezetet sem, melyben Ellebodus munkássága kibontakozott. E rövid közlemény sem vállalkozik a hiány pótlására; célja csupán az érdeklődés felébresztése abban a reményben, hogy mihamarabb akad majd olyan kutató, aki e jeles humanista nagyszámú elfelejtett művét tüzetes vizsgálatnak veti alá.

Nicasius Ellebodus pályájának kezdetéről semmit sem ismerünk. Hogy a flandriai Casselben született azt is csak onnan tudjuk, hogy magát születési helyéről gyakran Casletanus-nak nevezi. Eredeti flamand neve Ellebautd lehetett. A legkorábbi biztos adat, melyet életéből ismerünk: esztergomi kanonokká való kinevezése 1560. július 26-án.⁶ A Nagymenyéri János

¹ Pierre COSTIL: André Dudith, humaniste hongrois 1533—1589, Paris 1935. — KNEIFEL Mária: Purkircher György. Budapest 1942.

² Epistolarum Pauli Manutii libri X. Lugd. Bat. 1574; Esther PASTORELLO: L'epistolario Manuziano. Firenze 1957. — Levelek Pinellihez: Milano, Ambrosiana, MS D 196 inf. — Die Briefe des Johannes Sambucus, ed. H. GERSTINGER. Wien 1968. — München, Egyetemi Könyvtár, Collectio Camerariana, vol. 15, 19. (Vö. CSONTOSI János: A müncheni könyvtár hazai vonatkozású kéziratái. MKsz 1882, 225—226.) — Justus Lipsi Epistolarum Centuria prima. Lugd. Bat. 1589; Justus Lipsi Epistolarum, quae in centuriis non extant. Hardevici 1621. — Wien, Nationalbibliothek, Briefwechsel an Hugo Blotius, Cod. Vindob. 9737z, 14—15. — Sylloges epistolarum a viris illustribus scriptorum, ed. P. BURMAN. Leidae 1727. — Illustrium et clarorum virorum epistolae selectiores, ed. P. BERTIUS. Lugd. Bat. 1617.

³ Jean Noël PAQUOT: Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-bas. Louvain 1765. I, 659. — Stephanus WESZPRÉMI: Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. Lipsiae 1774. I, 40—42. — Biographie Nationale de Belgique, VI, 554. — SZINNYEI Ferenc: Magyar írók, II, 1271.

⁴ Nicolaus Istvánffy, Carmina, ed. Iosephus HOLUB et Ladislaus JUHÁSZ. Lipsiae 1935. 55.

⁵ Chicago 1961, I, 519—523.

⁶ KOLLÁNYI Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100—1900. Esztergom 1900. 165—166. — Oláh Miklós Bécsből keltezett adománylevelét — melyet Botta István jóvoltából ismerek —

kanonok halálával megüresedett javadalom birtokosává s a Nagyszombatban székelő esztergomi káptalan tagjává minden bizonnyal a káptalani iskola tanáraként lett.

A nagyszombati városi iskola és az esztergomi káptalan odamenekült iskolájának egyesítésével Oláh Miklós érsek által 1554-ben létrehozott új tanintézet élén 1558 óta Petrus Illicinus állt.⁷ Az ugyanebben az évben kiadott rendtartás szerint az iskola három vezető tanárának (magisterének) kiválasztása és alkalmazása az ő joga és kötelessége volt. Minthogy Ellebodiust mint az általa alkalmazott egyik magistert említik, leghamarább 1558-ban kerülhetett a nagyszombati káptalani iskolához.

Hogy miképpen került ez a flamand Nagyszombatba, azt csak találgathatjuk. Esetleg még az érsek régi németalföldi kapcsolatai révén, vagy Oláh egyik ekkori legfőbb bizalmasának, Dudith Andrásnak a közbenjárására? Mindenesetre feltűnőek Ellebodiushoz Dudith-hoz való kapcsolatai: itáliai karrierjét Dudith ajánlása indítja el, első nyomtatott munkájaként éppen Dudith egy beszédét adja ki, s maga Dudith említi 1584-ben — már Ellebodus halála után — Justus Lipsiushoz írt levelében, hogy néhány évet együtt élt vele.⁸ Minthogy Ellebodus Magyarországra jövele után kettőjük életrajzában legfeljebb hónapokat, de nem éveket állapíthatunk meg, mikor egy helyen tartózkodtak, feltételezhetjük, hogy erre korábban került sor. Elképzelhető, hogy akkor ismerkedtek meg, midőn Dudith Pole kardinális kíséretében 1553-ban Brüsszelben járt, de erről semmi bizonyosat nem állíthatunk.⁹

Azt sem tudjuk pontosan, milyen előképzettséggel érkezett Nagyszombatba. Midőn jóval később, egy Hugo Blotiuszhoz írt, 1573. május 29-én kelt levelében visszaemlékezik tanulmányaira, azt írja, hogy ifjúkorában Cicero és a latin ékesszólás tanulmányozásában mélyedt el.¹⁰ Lehet, hogy Nagyszombatban éppen a rhetorica tanítása volt a feladata. Hogy jó szónok lehetett azt az is tanúsítja, hogy az 1561-ben tartott egyházmegyei zsinaton oly kiváló stílusú beszédet tartott *De autoritate et necessitate conciliorum* címmel, hogy azt a katolikus zsinatok XVIII. századi történetírója, midőn az akták között ráakadt, érdemesnek tartotta kinyomtatni.¹¹ Mindenesetre már alapos műveltséggel rendelkezhetett, midőn 1562-ben Padovába ment további tanulmányok végett. Erre nemcsak saját tudományos ambíciói ösztönözték, hanem szülei és mások is állandóan ostromolták, hogy folytasson olyan tanulmányokat, melyek majd anyagi hasznot hoznak számára.¹² Az a körülmény is Nagyszombat elhagyására készítette, hogy Oláh Miklós 1561-ben az iskolát a jezsuiták irányítása alá helyezte.

Dudith már 1561-ben beajánlotta barátját az akkor Rómában élő Paolo Manuziónak, akivel Ellebodus is kapcsolatba lépett.¹³ Manuzio támogatása nem is maradt el,¹⁴ ajánlására a Magyarországról érkezett flamand egykettőre bekerült a legjobb padovai tudós társaságba, Gian Vincenzo Pinelli körébe. A dúsgazdag Pinelli (1535—1601), aki eredetileg csak tanulni jött Padovába, de egész életére ott ragadt, a szellemi élet központi alakja lett, anélkül, hogy

lásd: Eszt. Primási Egyh. It. Acta protocoll. B. Oláh M. jkv. 45b—46b. Mikrofilmje: OL 2581. doboz.

⁷ CONCILIA Emil: Adatok magyar tudósok és írók életéhez. TT 1881, 263—265. (E fontos közlésre Ritoók Zsigmondné volt szíves figyelemzetni.) — KOLLÁNYI Ferenc: Illicini Péter. Száz 1895, 239—249, 342—353. — BÉKEFI Remig: Oláh Miklós nagyszombati iskolájának szervezete. Száz 1897, 865—902.

⁸ Justus Lipsi Epistolarum, quae in centuriis non extant, 116.

⁹ Dudith és Ellebodus barátságának eredete közös barátjuk Clusius előtt is ismeretlen volt; lásd Justus Lipsiushoz írt levelét: Sylloges epistolarum, ed. BURMAN, I, 312.

¹⁰ Cod. Vindob. 9737z, 14, 262.

¹¹ Carolus PÉTERFY: Sacra Concilia ecclesiae romano catholicae in regno Hungariae celebrata 1016—1715. Posonii 1741—1742. II, 135—146.

¹² Vö. 10. sz. jegyzet.

¹³ COSTIL i. m. 93.

¹⁴ Paolo Manuzio Ellebodiushoz írt három levelét (1561, 1562, 1568) lásd: Epistolarum Pauli Manutii libri X. Lugd. Bat. 1574. 208—209, 231—233, 293.

egyetlen irodalmi vagy tudományos munkát írt volna. Vonzerejét és hírnevét a görög filológiában való kiváló jártasságának, rendkívüli gonddal összegyűjtött hatalmas könyvtárának, és vendégszerető palotájának köszönhette. Vendégei között nem kisebb embereket üdvözölhetett, mint Tassót, Justus Lipsiust, Possevinot, Galileit stb.¹⁵

Nicasius Ellebodus elsősorban görög tanulmányok végett utazott Padovába; Pinelli háza is elsősorban annak páratlan görög kéziratgyűjteménye miatt vonzotta. Alig egy-két hónappal odaérkezése után, 1562. április 1-én azt írja már Paolo Manuzionak, hogy „cum Sigonio, Pinello, Sophiano . . . multus sum”.¹⁶ A következő évben meghalt Carolo Sigonio ekkor a „humanitatis graecae ac latinae” professzora volt,¹⁷ a krétai Michael Sophianos (†1566) pedig a kor egyik legjobb grecistájának számított.¹⁸ A tanulmányaira visszaemlékező már említett levele szerint Ellebodus hosszú éveken át volt Sophianos tanítványa s a legmeghittebb barátságba került vele.¹⁹ Görög stúdiumait azonban nyilván nem ekkor kezdte, ugyanis már Padovába érkezésének évében hozzáfogott, részben mesterével együtt, de részben önállóan, Apollonios Dyscolos *De constructione verborum* című munkája görög szövegének kritikai felülvizsgálatára, — oly sikerrel, hogy a modern szövegkritika máig az ő szövegjavításait fogadja el.²⁰

Blotiusnak később úgy nyilatkozik, hogy Sophianos korai és váratlan halála után szentelte magát teljes erővel a filozófia tanulásának, majd felismerve, hogy ez mitsem ér az orvostudomány nélkül, ez utóbbit is elsajátította.²¹ Pedig a filozófia terén sem kezdő, mikor Padovába érkezik. Ott tartózkodásának kezdetén megírja Paolo Manuzionak, hogy a filozófusok közül különösen Arisztotelész tanításait akarja megismerni, de máris fölügyenesen nyilatkozik az averroisták ellen és panaszkodik a „negligentia magistrorum” miatt.²² Filozófiából és orvostudományból a doktori fokozatot is meg kellett szereznie, később ugyanis „philosophiae ac medicinae doctor”-ként emlegetik, a leveleket is így címezik neki.²³ Feltűnő és érthetetlen ezért, hogy a padovai egyetem irataiban sehol sem szerepel a neve, sem a matrikulákban, sem a doktori jegyzőkönyvekben.

Padovai tartózkodásáról 1562 márciusától 1571 áprilisáig vannak hírek. 1563-ban például itt adja ki Dudithnak a tridentini zsinaton 1562. szeptember 5-én elmondott beszédét.²⁴ Purkircher György orvosdoktorrá avatásakor pedig verset írt a tiszteletére kiadott kötetbe.²⁵ 1564 júliusától 1567 végéig azonban lakuna van a padovai adatok sorában; s ebből az időből más helyeken való tartózkodásairól vannak adatok. 1565-ben feltehetően szülőföldjére látogatott, ugyanis ebben az évben adta ki Antwerpenben, Plantin-nál Nemesios püspök *De natura homi-*

¹⁵ Adolfo RIVOLTA: *Catalogo dei Codici Pinelliani dell'Ambrosiana*. Milano 1933. *Introduzione VII—XXX*.

¹⁶ Milano, Ambrosiana, MS S 91 sup. 155r—156r.

¹⁷ A. RICCOBONI: *De Gymnasio Patavino*. Patavii 1598. 29—30.

¹⁸ Emile LEGRAND: *Bibliographie hellénique*. Paris 1885. II, 168—176.

¹⁹ Vö. 10. sz. jegyzet.

²⁰ COSTIL i. m. 317—321.

²¹ Vö. 10. sz. jegyzet.

²² Vö. 16. sz. jegyzet.

²³ Pl. „Excellentissimo viro domino Nicasio Elebodio [!] Casletano, philosophiae et Medicinae doctori etc. Domino et Amico suo observandissimo, Posenii in Aula Reverendissimi Domini Locumtenentis” — ez a címzés egy papírlapon olvasható, melyet Ellebodus jegyzetelésre használt, s mely jelenleg bekötte található az Ambrosiana egyik kéziratában: R 126 sup. 85—86.

²⁴ *Sententia de calice laicis permittendo, in generali congregatione dicta ad patres Concilii Tridentini V. die Septemb. 1562. Patavii 1563.* (RMK III, 513.) — Dudith munkája előtt olvasható Ellebodus ajánlólevele Oláh Miklóshoz.

²⁵ *Lusus poetici ad Georgium Purkircherum. Patavii 1563.* (RMK III, 514.) — Ezenkívül még két verséről tudok: „In laudem Hieronymi Columna” (*Delitiae c. poetarum Belgicorum. Francofurti 1614. II, 220.*); „Archiducibus Rudolpho et Ernesto ex Hispania reversis. 1571.” (Istvánffy, *Carmina*, id. kiad. 53.).

nis című művét görög eredetiben és saját latin fordításában.²⁶ Könyvét Granvelle kardinálisnak, II. Fülöp mindenható miniszterének ajánlotta. Hogy Granvelle-hez milyen kapcsolatok fűzték, azt nem tudjuk, Justus Lipsius azonban 1584-ben arra emlékezett, hogy neki, midőn Rómában Granvelle titkára volt (1566–67), ura nevében földijének címzett levelet kellett fogalmaznia.²⁷ 1566 januárjában Bécsben van Dudithnál, ahol — ugyanez év őszén — befejezi Dionisios Halikarnassos *De Isaeo* című munkájának a másolását és szövegkritikáját egy Dudith tulajdonában volt kézirat alapján.²⁸ Valószínű, hogy ez év nagy részét kanonoksága helyén, Nagyszombatban töltötte, minthogy Oláh, 1560. évi donatiója előírta, hogy tanulmányainak két, legfeljebb három éven át történő kiegészítése után ismét folyamatosan itt tartózkodjon. 1567-ben azonban már újra Itáliában volt; Rómában járt s Lipsiusszal is találkozott, Paolo Manuzio pedig októberben vele küldötte el két kéziratát Velencébe fiának, ifj. Aldo Manuziónak. 1568 januárjában már ismét Pinelli padovai házában található, ezúttal az antik orvosi szövegeket tanulmányozva.²⁹

A Nemesios-kiadás és fordítás az egyetlen filológiai munka, melyet Ellebodus publikált. Padovai tartózkodását a jelek szerint, mennél több görög auktor szövegkritikai tanulmányozására fordította, felkészülve későbbi nagyobb munkákra. Magyar barátaival állandóan szoros kapcsolatban maradt, s Dudith-csal barátsága akkor sem szakadt meg, midőn ez utóbbi 1567-ben püspök létere megházasodott és exkommunikáltatott. Pedig ettől kezdve, mint egyik belga barátjának, Adrianus van der Mylen-nek írja, „Duditii nomen . . . odiosus est” mind Paolo Manuzio, mind Pinelli körében. Ezért Ellebodus még arra is rákényszerül, hogy aposztata barátja számára titokban másolja le Pinelli könyvtárának egyik ritka görög kéziratát, Diophantes *Arithmetica*-ját.³⁰

Midőn 1569-ben az elhunyt Oláh Miklós helyébe Verancsics Antal lett az esztergomi érsek, őt mint új felettesét levélben köszöntötte, arról is beszámolván neki, hogy Padovában tartózkodó unokaöccsét, Faustust Arisztotelész filozófiájára oktatja.³¹ Nem sokkal később azonban az esztergomi kanonokság mellé, vagy a helyett úgy látszik más egyházi javadalmat kapott, mert 1571-től kezdve mindig Radéczy István, akkor váradi, később egri püspököt nevezi meg feljebbvalójaként. A Pozsonyban élő, fontos állami funkciókat is betöltő Radéczy volt az, aki 1571 elején hazahívta Ellebodiust, ez utóbbi szerint „naponta” sürgetve őt leveleivel.³²

Padovából Pozsonyba költözve a flamand humanista továbbra sem nélkülözte az intellektuális élet pezsgését. Az 1560-as és 1570-es években a magyarországi humanizmus igen jelentős központjává fejlődött a központi hivatalok és országgyűlések városává lett Pozsony, különösen ha tekintetbe vesszük a közeli Nagyszombatban és Bécsben, vagyis az egyház és az udvar székhelyén élő magyar humanistákat is. Az ekkor itt tevékenykedő humanista nemzedék nagy nevelője és mecénása Oláh Miklós volt, aki pártfogoltjait egymás után Padovába küldte tanulni. Köztük voltak a XVI. századi magyar humanizmus olyan büszkségei, mint az éppen Nagyszombatból származó Zsámboki János, aki 1564-től kezdve Bécsben élt, mint Forgách Ferenc, aki 1555 és 1568 között Bécsben és Pozsonyban tevékenykedett alkancellárként, s mint Istvánffy Miklós, akit padovai tanulmányai után, 1558-tól évtizedekig szintén Pozsonyhoz és Bécshez kötöttek kancelláriai tisztségei. 1560 és 1566 között többnyire Nagyszombat-

²⁶ Nemesi, episcopi et philosophi, de natura hominis liber unus, nunc primum et in lucem editus et latine conversus. Antverpiae 1565. — A Granvelle-hez intézett görög nyelvű ajánlólevél kelte: Padova, 1564. július 3.

²⁷ Dudith-hoz írt levelében: Justi Lipsi Epistolarum Centuria prima, 92. sz.

²⁸ PASTORELLO i. m. 343. — COSTIL i. m. 263–267.

²⁹ Lipsius id. levele. — PASTORELLO i. m. 343.

³⁰ COSTIL i. m. 296. — Illustrium et clarorum virorum epistolae selectiorum, ed. BERTIUS, 409–410, 555–556, 560–563, 595–597, 601, 610–611. (Ellebodusnak Adrianus van der Mylen-hez írt, Mylen-nek Ellebodushoz egy levele 1570–1572-ből.)

³¹ Verancsics Antal összes munkái. X, 19–20.

³² Vö. van der Mylen-hez írt levele 1571. április 20-án: BERTIUS i. m. 560–563.

ban, Pozsonyban és Bécsben tartózkodott Dudith András; s mint a pozsonyi kamara tanácsosa 1560-tól haláláig (1569) többnyire itt található Gyulai Torda Zsigmond. Püspöki székhelyétől, a török torkában levő Egertől távol, többnyire itt élt s élete végén pedig a nagyszombati érseki rezidenciába költözött be Verancsics Antal. A pozsonyi születésű Purkircher György pedig, miután 1563-ban Padovában megszerezte az orvosdoktori címet, haláláig (1578) szülővárosában tevékenykedett. A kancellárián kezdte pályafutását Forgách két kiváló pártfogoltja Berzeviczy Márton és Kovacsóczy Farkas, akik utazgatásaik és külföldi tanulmányaik közepette, a 70-es évek elején is gyakran megfordultak Pozsonyban. S végül itt volt Ellebodus pártfogója, Radéczy István,³³ akinek az irodalmi művei ugyan elvesztek, de aki a pozsonyi humanista kör központi alakja és mecénása volt. Mint annyi mást, őt is Oláh Miklós segítette pályáján tudományos és irodalmi érdeklődésére való tekintettel. 1555-ben lett esztergomi kanonok, 1567-ben (Forgách lemondása után) váradi, majd 1572-ben egri püspök, de mindig Pozsonyban élt, ahol 1568-tól a magyar kamara elnökének, 1573-tól kezdve pedig a királyi helytartónak a tisztségét is betöltötte.

E távolról sem teljes felsorolás meggyőzően tanúsítja, hogy ezekben az évtizedekben Magyarország világi és egyházi központjaiban a tudós humanisták valóságos koncentrációja jött létre. Az így kialakult intellektuális kör egységét nem utolsósorban az is biztosította, hogy Oláh és Radéczy kivételével valamennyien Padovában végezték tanulmányaikat. Nicasius Ellebodus barátok, vele rokon érdeklődésű literátorok, hozzá hasonló volt padovai diákok társaságába került tehát új hazájába való visszaérkezésekor. Bár úgy tűnik, hogy Padovából való távozását nem tekintette végérvényesnek, mivel gazdag könyvtára nagyobb részét Pinelli gondjaira bízva hátrahagyta, végleg Pozsonyban telepedett le. 1571. május 13-án érkezett Bécsbe s két nap múlva 15-én Pozsonyba, ahonnan 1577. június 4-én bekövetkezett haláláig már csak rövid időkre távozott el. Két ízben, 1574-ben és 1575-ben, az ország északkeleti részébe, Kassára és Eperjesre utazott el rövid időre, feltehetően a javadalmaival kapcsolatos gazdasági ügyek miatt. (Ugyanis mindkét város az egri püspökség, vagyis 1572-től kezdve Radéczy egyházmegyéjének területére esett.) 1575 karácsonyán pedig néhány hetes látogatást tett szülőhazájában Németalföldön.³⁴ A közeli Bécsbe történő gyakori átrándulásokat nem tekintve, életének ezeket a legtermékenyebb éveit végig Radéczy vendégszerető pozsonyi házában élte le; a halál is itt érte utól.³⁵

Ennek az utolsó hat évnek a munkásságáról egy páratlanul gazdag és érdekes forrás áll rendelkezésünkre: Ellebodusnak Pinellihez írt 112, többnyire igen hosszú, olasz nyelvű levele.³⁶ (Az innen nyert értesüléseket jól kiegészíti Hugo Blotiuszhoz írt — lényegesen kisebb számú — latin levele.)³⁷ A Pinellinek szóló első híradása 1571. május 14-én, a Bécsbe való megérkezése utáni napon kelt, az utolsó 1577. március 16-án, két és fél hónappal halála előtt. A szinte két hetenként egymás után következő levelek nemcsak írójuk életéről és tevékenységéről számolnak be, de egyúttal a pozsonyi intellektuális élet krónikáját is adják. Ellebodus legszűkebb baráti körét Radéczy, Zsámboki, Istvánffy és Purkircher alkották.³⁸ Gyakran megvitattak

³³ KOLLÁNYI Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100—1900. Esztergom 1900. 159—160. — EMBER Győző: Az újkori magyar közigazgatás története. Budapest 1946. 102, 131.

³⁴ Ezekre az adatokra vonatkozóan lásd a 36. sz. jegyzetet.

³⁵ WESZPRÉMI i. m. szerint Ellebodus 1572 és 1574 között visszatért még Padovába és ott a filozófiát és orvostudományt oktatta. Ennek az állításnak azonban semmi alapja sincs.

³⁶ Milano, Ambrosiana, MS D 196 inf. 1—112. (A 114—162. foliok Ellebodusnak Gerolamo Mercurialehoz, a híres orvosprofesszorhoz és Miksa császár udvari orvosához intézett leveleit és annak válaszait tartalmazzák.) — Ellebodusnak egy Pinellihez írt további levele található: Ambr. MS R 126 sup. 101., Ellebodus egy Padovába küldött munkájának (Arisztotelész „Poeticá”-ja I. könyvének parafrázisa) kísérőleveleként. Pinelli válaszleveleiből mindössze egyet ismerek, 1573. február 11-ről: Ambr. MS S 106 sup. 3—5.

³⁷ Vö. 2. sz. jegyzet.

³⁸ KNEIFEL i. m. 52—53.

egymás közt filológiai kérdéseket s bemutatták egymásnak költői alkotásaikat, — ezekről az összejövetelekről egyébként Istvánffy is megemlékezik egyik latin versében.³⁹ Megtudjuk Ellebodus leveleiből, hogy mikor kik indulnak Padovába, vagy érkeznek onnan, hiszen ilyenkor mindig fontos könyv- és kéziratcsomagok továbbítására nyílik lehetőség. Berzeviczy és Kovacsóczy, majd később a másik ideszármazott flamand, a Liszti János kancellár szolgálatában álló Hugo Blotius, később a bécsi udvari könyvtár alapító-igazgatója, többször is vállalkoznak feltett könyvküldemények szállítására.

Pozsonyi éveiben gyakoriak ott a neves külföldi vendégek is. 1573 őszén például a Közép-Európában utazgató Sir Philip Sidney volt Ellebodus barátjának, Purkirchnernek a vendége.⁴⁰ Vele együtt jött egy újabb jeles flandriai, Clusius is, aki ekkor a bécsi fűvészkert igazgatója lett, s botanikai gyűjtőmunkája révén gyakori vendég Magyarországon is. Midőn 1575 őszén Itáliába készült, Ellebodus ajánlotta őt be Pinelli körébe,⁴¹ ahol azután megbecsült vendég is lett.⁴² Később Clusius a magyarországi gombákról írt munkáját barátsága jeléül Pinellinek ajánlva adta ki,⁴³ Ellebodusnak pedig azzal rótta le háláját, hogy ő állítottott neki sírkövet a pozsonyi Szent Márton székesegyházban.⁴⁴ 1575 őszén a genti származású kiváló flamand költő Utenhove, Dudith egykori párizsi diáktársa látogatott el Pozsonyba; s folytathatnám még a tudósok, költők forgalmáról szóló adatok sorolását.⁴⁵

Ellebodus levelei lehetővé teszik, hogy jobban megismerjük humanistánk egyéniségét. A humanista kozmopolitizmus jellegzetes képviselője ő, aki három országot mondhatott és mondott is hazájának: Németalföldet, Magyarországot és Itáliát. Mindháromnak a sorsa egyformán érdekelte. Készerűen emlékezik meg gyakran a németalföldi polgárháború pusztításairól, s egyszer fel is teszi a kérdést: vajon kinek a hazája Belgium?⁴⁶ Új hazájának, Magyarországnak a története, földrajza nagyon érdekelte, leveleiben hosszas ismertetéseket közöl róla Pinelli számára, gyakran ez utóbbi kérésére. Mikor arra a kérdésre kell felelnie, hogy hol tartózkodik a legszívesebben, akkor nem érzelmi okok, hanem a nyugodt tudományos munka feltételei határozzák meg választát. Így 1572. április 1-én az írja, hogy vagy Magyarországon marad, vagy visszatér Itáliába, de Flandriába nem tanácsos lakni mennie.⁴⁷ Egy másik levelében, 1573. április 22-én pedig kifejezetten azt írja, hogy „ha Isten békét ad ennek az országnak”, akkor Pozsony a legalkalmasabb hely tudományos terveinek megvalósítására.⁴⁸

Ez utóbbiak, az „otium in literis”, Ellebodus számára mindennél fontosabbak. Ezért nem szentelteti pappá sem magát, s nem óhajt semmiféle egyházi vagy politikai funkciót sem vállalni, pedig fényes karrier kilátásai vannak előtte. Radéczy mindjárt hazaérkezése után biztatja őt, hogy legyen pappá, mert hamar „grand prelato” és „grand uomo appresso l'imperator” lenne belőle. Ő azonban — mint Pinellinek írja — azt válaszolta, hogy „még nem érzi magát elhivatottnak erre a hivatásra, és nem teszi ki a lelkiismeretét annak, hogy csupán gazdagságért és tisztségekért pappá legyen”.⁴⁹ Egy év múlva, miután Rudolfot az országgyűlés apja életében királlyá választotta, Radéczy általa próbálta pártfogoltját közéleti pályára terelni, de Nicasius

³⁹ Istvánffy, Carmina id. kiad. 39—42.

⁴⁰ István GÁL: Sir Philip Sidney's Guidebook to Hungary. In: „Hungarian Studies in English” (Debrecen) 1969, IV, 54.

⁴¹ Ambr. MS D 196 inf. 1575. április 3.

⁴² RIVOLTA i. m. XL.

⁴³ Fungorum in Pannoniis observatum brevis historia. Antverpiae 1601.

⁴⁴ Lásd Clusius levelét: BURMAN id. kiad. I, 312.

⁴⁵ KNEIFEL i. m. 65. — COSTIL i. m. 77—78.

⁴⁶ van der Mylenhez írt levele, 1572. augusztus 8-ról. (BERTIUS id. kiad. 555—556.)

⁴⁷ Uo. 595—597.

⁴⁸ Pinellihez írt levele: Ambr. MS D 196 inf.

⁴⁹ „anchora non mi sento chiamato a questa vocatione, et per ricchezza sola et honori farmi prete non lo esporto la mia conscientia”. (Uo. 1571. május 22.)

Ellebodius a trónörökösnek is nemet mondott.⁵⁰ Magatartásának lényegét világosan megfogalmazta 1573. április 22-én kelt levelében: „ifjúságomtól kezdve megszoktam a szabadságot, nem tudom az udvart elviselni, mert nem tudok, nem akarok szolgálni . . . Ezért nincs akkora jutalom, amely engem fejedelmek udvarába tudna csábítani, minthogy természetem a szolgálattal szemben a lehető legellenségesebb.” „Most teljes szabadságban élek” — teszi hozzá, hangsúlyozva, hogy „elvégzett tanulmányai és természetes hajlama értelmében” kizárólag irodalmi dolgokkal akar már foglalkozni „ebben a korban, mely kevés év után úgyis lehanyatlik már”.⁵¹ Hogy e mondat arra utal-e, hogy már idősebb korban van, vagy pedig beteges állapota miatt nem számít hosszú életre, azt nem tudjuk eldönteni. 1572 szeptemberében, mikor egy súlyos fertőző betegségben szenvedve testamentumot készített, szüleiéről még mint élőkről emlékezett meg, nagyon idős tehát nem lehetett.⁵²

Ellebodius és Pinelli levelezésének legfőbb témája azonban a könyvek és az irodalom. Egészen 1575 őszéig állandó téma Ellebodius Padovában maradt könyvtárának az elhozatala, mert könyveit egyre nehezebben tudja nélkülözni. Időnként már egészen kétségbeesetten nyilatkozik emiatt, míg végre 1575. november 22-én közölheti, hogy a könyvek sértetlenül megérkeztek. Természetesen ezen túl is állandóan kéri különböző könyvek megszerzését és elküldését. De ő is tesz hasonló szolgálatokat. A könyvforgalom két irányú, időnként Pinelli kerestet Magyarországon számára szükséges köteteket. Így szeretné, ha barátja lemásolna számára egy állítólag Purkirchernél levő Polybios-kéziratot, kiderül azonban, hogy Purkircher birtokában az nincs meg.⁵³ Sőt Ellebodusnak rögtön Padovából Bécsbe érkezése után első dolga, hogy megvegye barátja számára Castelvetro *Poetica di Aristotele vulgarizzata*-ját, mely az előző évben jelent itt meg s úgy látszik még nem jutott el Padovába.⁵⁴

A levelekben állandó konzultáció folyik filológiai kérdésekben, görög és latin klasszikusok egyes helyeinek értelmezése körül. Hol Pinelli, hol Ellebodius kérdezi a másikat a véleményét Justinus, Plautus, Sallustius, Seneca, Arisztotelész, Arisztophanész és mások szövegeinek egyik-másik helyéről. Ellebodius egyes Arisztotelész szövegrészek problémáját annyira nehéznek itéli, hogy Pinellit arra kéri, bocsássa a kérdést vitára az Accademia tagjai között. A legtöbb szó természetesen Arisztotelész és Arisztophanész műveiről esik, minthogy ezek fordítása és értelmezése alkotta Ellebodus fő programját élete utolsó hat pozsonyi évében.

Ellebodius életének főműve Arisztotelész *Poetica*-jának latin fordítása, értelmezése és kommentálása. Az antik irodalomelmélet klasszikus műve a XVI. században élte „reneszánszát”, s jó időre az irodalmi tevékenység normájává, legtekintélyesebb útmutatójává vált. Magyarországra ugyan hamar eljutott szövege: 1489-ben Angelo Poliziano küldte meg több kódex társaságában Mátyásnak;⁵⁵ hatásáról, sőt ismeretéről azonban mitsém tudunk. Ezért egyelőre még felmérni is nehéz annak a ténynek a jelentőségét, hogy az 1570-es években Pozsonyban készült a század egyik leggondosabb *Poetica*-parafrázisa. Ellebodius levelei alapján nyomon kísérhetjük a munka folyamatát.

1571. május 15-én érkezett meg Pozsonyba, de 22-én már arról számol be, hogy „lefordítottam egy lapot a poeticából”, s ettől kezdve rendszeresen megemlékezik a munkában való előrehaladásáról. Közben azonban mind több kételye merül fel egyes pontok értelmezése körül,

⁵⁰ Uo. 1572. július 22.

⁵¹ „io da giovane sono avezzo a la liberta, ne posso sentir corte, perche ne posso ne voglio servire, . . . Onde non è premio così grande che mi possa tirare in corte di principi, essendo la mia natura inimicissima di servitù”. — „Adesso vivo in somma libertà” — „secondo gli passati studii et inclinatione mia naturale” — „in questa età la quale fra pochi anni andarà declinando”. (Uo. 1573. április 22.)

⁵² Uo. 1572. szeptember 16.

⁵³ Ambr. MS R 126 sup. 101r. 1572. február 22.

⁵⁴ Ambr. MS D 196 inf. 1571. május 22.

⁵⁵ TELEKI József: Hunyadiak kora Magyarországon. XII. Pest 1857. 479.

egyre elégedetlenebb az Aldo Manuzio-féle görög kiadással (1508), valamint a korábbi *Poetica*-magyarázók, Sigonio, Vettori és mások álláspontjával. Ezért lassan halad a munkával, annál is inkább, mert közben elhatározta, hogy a latin parafrázis mellé jegyzeteket is csatol.⁵⁶ 1571. augusztus 28-án ugyan már kilátásba helyezi, hogy elküldi Pinellinek a *Poetica* első könyvének a parafrázisát, de erre végül is csak 1572. február 22-én kerül sor. Kísérő levelében kéri Pinellit, hogy ne csak saját észrevételeit tegye meg, de mutassa meg munkáját más literátoroknak is, mindenekelőtt Paolo Manuziónak és Riccoboninak.⁵⁷ Közben befejezte az egész mű parafrázisát (a kézirat végén a „12 nov. 1571 Posonii” dátum olvasható), de tökéletesítése és a jegyzetek kiegészítése még több hónap munkáját igényelte. Művével 1572 nyarára készült el teljesen, s a végleges szöveget, előszóval ellátva, szeptember 28-án küldte el végül Padovába. Címe ez lett: *In Aristotelis librum de Poetica Paraphrasis et Notae. Nicasio Ellebodii Casletani*.⁵⁸

Az 1573-as és 74-es esztendő Arisztotelész további munkáinak a fordításával és értelmezésével töltötte. Elkészült és fennmaradt a *Problemata*, a *Parva naturalia* és a *Magna moralia* latin fordítása,⁵⁹ s levelei alapján feltételezhető, hogy dolgozott a *Physica* és a *Rhetorica* fordításán is.⁶⁰ A következő évben, 1575-ben Arisztophanész két komédiájának, a *Thesmophoriazusa*-nak (magyarul: *A nők ünnepe*) és a *Lysistrate*-nak latin fordítását készíti. Január 24-i levelében szól először erről a munkájáról, kérdezve Pinellit, hogy érdemes-e belevágnia, és még 1576 februárjában is megbeszélést folytat Zsámbokival és Purkircherrel egyes helyek értelmezéséről.⁶¹ Tudjuk még, hogy 1576. december 14-én fejezte be Apollonios Dyscolos *De constructione verborum* című munkájának a latinra fordítását,⁶² s talán ugyanebből az időből való néhány más kisebb görög grammatikus és retorikus művének a magyarázata is, melyek hagyatékában fennmaradtak.⁶³

Nicasius Ellebodiust munkájában tisztán tudományos szempontok vezették. Előszavaiban, kommentárjaiban, jegyzeteiben nyoma sincs bármiféle aktualizálási szándéknak. Időszervi célzások, a humanistáknál oly gyakori morális természetű megjegyzések teljesen hiányoznak nála. Célja a görög szöveg lehető legpontosabb helyreállítása, értelmezése, a szerző eredeti mondanivalójának megértése és felszínrehozása, — vagyis a lehető legszigorúbb szövegkritikai munka. Ennek ideális formáját nyilvánvalóan a bilingvis kiadásban látta, amit nyomtatásban kiadott Nemesios kiadásában meg is valósított.

Feladatát nem mennél több szöveg közreadásában látta, mint magyar barátja, a kevesebb akribiával dolgozó Zsámboki, aki csak úgy ontotta a klasszikus auktorok kiadásait.⁶⁴ Ő mindig problémákat akart megoldani, s ezért romlott, nehezen érthető, vagy rosszul kiadott szövegeket vett mindig munkába. Nemesios kiadásának előszavában is hangsúlyozza, hogy két romlott változat alapján rekonstruálta a helyes szöveget, amit korábban már Lorenzo Valla is megpróbált, de szerinte nem tudván elég jól görögül, nevetséges hibákat vétett. Arisztophanész

⁵⁶ Ambr. MS D 196 inf. 1571. október 14.

⁵⁷ Ambr. MS R 126 sup. 101r.

⁵⁸ A *Poetica*-kéziratok felsorolását lásd a 66. sz. jegyzetben.

⁵⁹ Ambr. MS D 291 inf. — Ezeknek a fordításoknak és a hozzájuk fűzött jegyzeteknek különböző részei megtalálhatók még az Ambrosiana következő kézírataiban is: H 55 inf., I 159 inf., O 246 sup.

⁶⁰ Ambr. MS D 196 inf. 1574. július 30.

⁶¹ Uo. 1576. február 26. — 1575 folyamán a Blotiuszhoz írt levelekben is emlegeti Arisztophanészsel kapcsolatos munkáját: pl. Cod. Vindob. 9737z, 15, 45 (1575. április 20.); 141. (1575. november 5.). — A két komédia fordítása, a jegyzetekkel és a Pinellihez intézett ajánlólevéllel együtt: Ambr. MS D 478 inf. — A *Thesmophoriazusa* fordításának autográf kézírata: Ambr. MS I 159 inf. 205r—245r.

⁶² Ambr. MS D 464 inf. — Vö. COSTIL i. m. 321.

⁶³ Pl. „Notae in Michaelis Syngolli librum de Constructione partium orationis”. Ambr. MS R 97 sup. 97r—109r.

⁶⁴ Vö. VARGA László: Sámbocky (Sambucus) János filológiai munkássága. „Acta Classica” (Debrecen) 1965, I, 77—103.

műveiből is éppen azért választotta ki fordítás és magyarázat céljából a *Thesmophoriazusaet*-t és a *Lysistrate*-t, mert ezek — előszava szerint — „obscurae sunt”, s korábbi interpretációik elhibáztak.⁶⁵ Elsőrendű feladatának tekinti mindig mennél több, s mennél autentikusabb kézirat felhasználását, s e tekintetben éppen Pinelli páratlan gyűjteménye jelentette számára a legnagyobb segítséget. A *Poetica*-hoz fűzött jegyzeteiben gyakran hivatkozik is egy Pinelli tulajdonában volt „codex antiquus manu scriptus”-ra, mely lehetővé tette számára az Aldo Manuzio-féle görög kiadás több hibájának a kijavítását. Ellebodus mesteri munkát végez akkor is, amikor egy romlott hely kijavítására, valamely hiány pótlására nem áll megfelelő variáns rendelkezésére. A görög irodalom kiváló ismeretére támaszkodva, más szerzők analóg helyeinek tanulságait értékesítve, conjectúrái a legtöbb esetben megnyugtató megoldást nyújtanak, melyeket a modern szövegkritika is elfogad, vagy — még nem ismervén őket — ezután fog majd hasznosítani.

Munkájának műhelytitkaiba legjobban a *Poetica*-parafrázis kapcsán tudunk betekinteni. Ennek ugyanis fennmaradt az autográf próbafejzete, vagyis az I. könyvnek mintaként elkészített, s azután később erősen módosított parafrázisa, majd a teljes mű autográf kézirata s végül annak több letisztázott másolata.⁶⁶ Az autográf kéziratok megszámlálhatatlan javításai mutatják, hogy mennyi töprengés, megfontolás árán alakult ki a filológus végleges álláspontja. Hogy mit ért Ellebodus az adott esetben parafrázison, azt már Weinberg pontosan meghatározta munkájában.⁶⁷ Olyan körülíró, magyarázó fordítást, melynek célja a szerző mondanivalójának mennél világosabb visszaadása. Míg Arisztophanész két komédiája esetében Ellebodus hangsúlyozza, hogy azokat „parola a parola” fordítja,⁶⁸ addig Arisztotelész *Poetica*-jánál a pontosan fordított mondatok váltakoznak magyarázó bővítésekkel. Ez utóbbiakkal sohasem az a célja, hogy a görög filozófus állításait a XVI. század irodalmi igényeihez idomítsa, vagyis, hogy időszéri irodalmi törekvések igazolására használja fel, miként azt a kor legtöbb *Poetica*-kommentátora tette, hanem minden esetben az eredeti arisztotelészi mondanivalót akarja megismertetni általuk. Weinberg megállapítása szerint ez néhány eset kivételével sikerült is neki. S minthogy az arisztotelészi *Poetica* a XVI. század első felétől kezdve egészen a XVIII. századig mindig aktuális irodalmi harcok, viták fegyvere, olykor a dogmatikus tekintélyvelvet szolgáló bunkója volt, Nicasius Ellebodus szigorúan objektív, az eredeti szöveg és értelem tisztaságát szolgáló filológiai munkája páratlan a maga nemében.

A minden idejét szívós munkára fordító tudós nem kereste a népszerűséget és érvényesülést. Még művei kiadása érdekében sem tett idejében lépéseket. Nemcsak a magyarországi, de az európai tudományosságának és irodalomelméletnek is nagy kárára, csupán másfél hónappal halála előtt mutatott érdeklődést a *Poetica* kinyomtatása iránt. 1577. április 18-án Blotiusztól kérdezi, hogy tud-e elegánsan nyomtató és görögül is értő tipográfust ajánlani neki Bécsben, a *Poetica*-parafrázis kiadására.⁶⁹ A bécsi barát válaszát talán már meg se kapta. Így aztán hamar

⁶⁵ Ambr. MS D 478 inf. 1r.

⁶⁶ Ellebodus „*Poetica*”-jának a Biblioteca Ambrosianában őrzött kéziratai a következők: 1. A „*Poetica*” első könyve parafrázisának és jegyzeteinek autográf kézirata (próbafejzet): R 126 sup. 95v—100v. — 2. Az előbbi letisztázott másolata: S 77 sup. 257r—260v. — 3. A teljes „*Poetica*” parafrázisának autográf kézirata: R 95 sup. 253v—279v. — 4. A teljes „*Poetica*” jegyzeteinek autográf kézirata: R 126 sup. 74r—90r. — 5. A parafrázis (3) és a jegyzetek (4) letisztázott másolata: R 97 sup. 111r—158v. — 6. A parafrázis és a jegyzetek egy másik, az előbbivel azonos másolata: R 123 sup. 68r—110r. — 7. Nyomda számára előkészített másolat, az előszóval és a végleges címmel ellátva: D 510 inf. — Bernard Weinberg, aki Ellebodus e főművét megtalálta, felsorolta már e kéziratosokat, a parafrázis autográf kéziratának (3) a kivételével. Vö.: A history of literary criticism in the Italian Renaissance. Chicago 1961. II, 1125—1126.

⁶⁷ I. m. I, 519—523.

⁶⁸ Ambr. MS D 196 inf. 1575. január 24.

⁶⁹ Cod. Vindob. 9737z, 15, 262.

elfelejtették. S hiába kerültek — végrendelete értelmében⁷⁰ — kéziratai Itáliába Pinellihez, a XVI. század végén a klasszika-filológia iránti érdeklődés súlypontja lassan átkerült Nyugat-Európába, s így e rokonszenves tudós hagyatéka ismeretlen maradt.

Pinelli halála (1601) után a híres könyvtár örököseihez Nápolyba került, onnan vásárolta azt meg 1609-ben Federico Borromeo, megvetve ezzel a milánói Ambrosiana könyvtárának alapját.⁷¹ Így kerültek Nicasius Ellebodus kéziratai is Milánóba. Pontos számbavételük még nem történt meg. Én magam az Ambrosiana huszonöt olyan kéziratát ismerem, melyek részben vagy egészben az ő műveit, vagy általa másolt, javított műveket tartalmaznak.⁷² De mivel nevét nem mindig tüntette fel, s néha csak a „Posonii” helynév, vagy csupán az írás alakja tanúskodik az ő munkájáról, kéziratainak száma ennél több is lehet. De az is kérdéses, hogy minden kézirata eljutott-e az Ambrosianába. Pinelli könyvtárát ugyanis négy hajóra rakva, tengeri úton szállították Nápolyba. Az egyik hajót azonban török kalózok elcsípték, s mikor kincsek helyett csak értéktelen papírokat találtak rajta, dühükben a könyvekkel teli ládákat a tengerbe taszították. Ezek egy részét a fermói halászok ugyan kifogták, de több mint tíz láda a tengerbe veszett.⁷³ Lehet, hogy Nicasius Ellebodus egyes kéziratai is az Adriai tenger mélyén pihennek.

A magyarországi humanizmus történetében Ellebodus eddig nem ismert munkásságának nagy fontosságot kell tulajdonítanunk. A magyar humanizmus történetírói sokat keseregtek a magyarországi görög ismeretek csekély voltán a XVI. században. Az Euripidészt latinra fordító Gyulai Torda Zsigmondot, s a Szophoklész magyarra átdolgozó Bornemisza Pétert egészen kivételes jelenségnek tekintették. Ellebodus kapcsán most kiderült, hogy a kor egyik legkiválóbb grecistája dolgozott éveken át az ország akkori fővárosában. S munkássága nem elszigetelt volt, hiszen baráti, sőt mondhatnánk munkatársi kör vette körül. Mikor Istvánffy Miklós róla írt epitáfiumában azt írja, többek között, hogy úgy ismert minden nyelvet, hogy Arisztotelész sem lehetett ebben különb, akkor ez a szokványosnak tűnő humanista dicséret azt jelenti, hogy jól ismerték Arisztotelész műveivel kapcsolatban tevékenységét. Erre egyébként bizonyíték is van: egyik Blotiushoz írt levelében (1575. november 9.) utal humanista barátainak meglegedettségére poeticájával kapcsolatban.⁷⁴ S midőn arra a kérdésre kerestünk választ, hogy vajon honnan merítették poétikai ismereteiket a kor magyar költői, akkor ezentúl nem szabad figyelmen kívül hagynunk az Arisztotelész *Poetica*-ját vizsgáló, annak értelmén töprengő Nicasiust. Annál kevésbé, hiszen ezekben az években a fiatal Balassi Bálint is megfordult Pozsonyban, így például 1572 őszén, Rudolf koronázása alkalmával. S ha arra gondolunk, hogy Balassi apjának néhány évvel azelőtt éppen Ellebodus legjobb pozsonyi barátja, Purkircher volt az orvosa, akkor a személyes ismeretség lehetőségét sem szabad kizárnunk.⁷⁵

Hogy Balassi ismerte-e az Arisztotelész-fordító flamand humanistát, s hogy olvasta-e művét, nem tudhatjuk. Közük azonban volt egymáshoz — igaz, nagyon különös módon. Az orvosi

⁷⁰ Ambr. MS D 196 inf. 1572. szeptember 16.

⁷¹ Pinelli kéziratait lásd: MARTINI—BASSI: *Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, I—II. Milano 1906. — Adolfo RIVOLTA: *Catalogo dei Codici Pinelliani dell’Ambrosiana*. Milano 1933.

⁷² A további kutatások megkönnyítése érdekében felsorolom a jelzeteket: C 17 inf, D 196 inf, D 277 inf, D 291 inf, D 464 inf, D 478 inf, D 510 inf, H 55 inf, I 159 inf, N 29 sup, N 274 sup, O 246 sup, P 72 sup, Qu 114 sup, R 92 sup, R 95 sup, R 97 sup, R 98 sup, R 123 sup, R 126 sup, S 77 sup, S 78 sup, S 91 sup, Y 115 sup, Z 132 sup. — Ezúton fejezem ki köszönetemet a Biblioteca Ambrosiana igazgatóságának, amiért készségesen lehetővé tette számomra a kéziratok tanulmányozását.

⁷³ RIVOLTA i. m. LXX.

⁷⁴ Cod. Vindob. 9737z, 15, 142.

⁷⁵ KNEIFEL i. m. 56.

gyakorlatot⁷⁶ is folytató Ellebodus utolsó betegei Ungrád Kristóf és Losonczy Anna pestisben megbetegedett lányai voltak. Tőlük kapta meg a gyilkos kórt; elpusztult ő is, elhaltak ápolójai is.⁷⁷ Losonczy Anna gyógyszerésztől öltött; Bornemisza Péter *Vigasztaló könyvecské-jével*⁷⁸ próbálta enyhíteni bánatát; hajdani neveltje, Balassi Bálint pedig, aki a gyógyszerhás nőknek sohasem tudott ellenállni — lásd Sommernét, Krisztinát, Zsófiát, Céliát —, lánggra lobbant a feketébe öltözött „képtelen nagy szépség” láttán. A ragály, mely feledésbe taszította a humanista irodalomelmélet legnagyobb hazai teljesítményét, belejátszott a magyar reneszánsz lírát magasra lendítő szerelem kialakulásába.⁷⁹

Tibor Klaniczay

NICASIUS ELLEBODIUS ET SA POÉTIQUE

Nicasius Ellebodus, érudit d'origine flamande, est une figure oubliée de l'humanisme de Hongrie, cependant son activité philologique l'a mis au rang des plus illustres non seulement dans sa seconde patrie adoptive, mais aussi dans toute l'Europe. Il a commencé sa carrière comme chanoine de Nagyszombat et professeur de l'école capitulaire, puis, entre 1562 et 1571, il faisait des études et des travaux littéraires à Padoue, et, vers la fin de sa vie, jusqu'à sa mort survenue en 1577, il vivait à Pozsony, capitale de la Hongrie à cette époque. Grâce à ses bénéfices ecclésiastiques, il pouvait se donner entièrement à ses travaux philologiques: à l'émendation, à la traduction latine et à l'interprétation des œuvres d'Aristote, d'Aristophane et d'autres auteurs grecs. Parmi ses protecteurs italiens, c'étaient Paolo Manuzio et Gian Vincenzo Pinelli, parmi ses compatriotes Justus Lipsius, Hugo Blotius et Carolus Clusius, qui lui étaient très proches, et au rang de ses amis hongrois, nous trouvons la fleur des humanistes de la seconde moitié du XVI^e siècle: András Dudith, János Zsámboki, Miklós Istvánffy, György Purkircher, Márton Berzeviczy etc. Son œuvre la plus importante était la paraphrase latine de la *Poétique* d'Aristote, avec des commentaires (Pozsony, 1572—73). Cette œuvre l'a mis au rang des meilleurs commentateurs de la *Poétique*, dans son siècle; du point de vue de l'exactitude philologique et de la recherche du sens original du texte aristotélicien, cette œuvre s'avère la meilleure de son siècle. Pour la compréhension de la poésie hongroise de la renaissance, il est d'une très grande importance le fait qu'aux années 1570, on étudiait intensivement la *Poétique* d'Aristote à Pozsony. Ses amis connaissaient l'œuvre d'Ellebodus et ainsi elle pouvait jouer un rôle dans l'évolution des connaissances poétiques des poètes hongrois, entre autres de Bálint Balassi aussi.

⁷⁶ 1575 május 9-én pl. az esztergomi káptalannak Velichinus Bálint kanonok orvosi kezeléséről referál (Esztergomi Világi lt. Missiles. Mikrofilm: OL 2645. doboz); receptjeit pedig még halála után is használták: Zay Péter 1590-ben Ugrócon az ő „receptáitól” írta „orvosló könyvecskéjé”-t. (MTT Évkönyvei 1838. 134). Az előbbi adatot Botta Istvánnak, az utóbbi Ritoók Zsigmondnének köszönhetem.

⁷⁷ Minderről Zsámbokinak 1577. június 13-án Crato von Kraftheimhez írt leveléből értesülünk. Még a halál óráját is megadja: délután 2. (Die Briefe des Johannes Sambucus, ed. H. GERSTINGER. Wien 1968. 218—219.)

⁷⁸ RMK I, 138.

⁷⁹ Ellebodus magyarországi kapcsolataira további érdekes fényt vet az alábbi adat, melyre Ritoók Zsigmondné hívta fel figyelmemet, s melyet már csak a kézirat nyomdába adása után utólag tudok ide illeszteni. A budapesti Egyetemi Könyvtárban található Hermolaus Barbarus „Castigationes Plinianae” (Romae 1513) című könyvének egy olyan példánya, mely Gyulai Torda Zsigmondtól, majd pedig Mossóczy Zakariástól tartalmaz egy-egy possessor-bejegyzést. Ez utóbbi szerint 1572-ben a könyv az ő tulajdonában volt, majd 1574-ben Nicasius Ellebodus bírta azt, ennek halála után pedig visszakerült Mossóczyhoz. (Vö. MKSz 1879, 210.) Mossóczy Elleboduszt „praeceptor dilectus”-ának nevezi, s valóban a későbbi tinini majd nyitrai püspök 1560—62 táján Nagyszombatban tanult, s így a flamand humanistának tanítványa lehetett. (Vö. IVÁNYI Béla: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. Budapest 1926. 24—25.)